

Bevezetés a vallástudományba

*2. Mi a vallástudomány?
A vallástudomány haszna.*

Biró Tamás

birot@or-zse.hu, <http://birot.web.elte.hu/>

2022. február 15.

Praktikus dolgok (ismétlés):

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2022-valltud/>
<http://birot.web.elte.hu/valltud/> *(a félév végéig)*
- Tárgyi követelményrendszer: http://birot.web.elte.hu/courses/2022-valltud/bev_valltud.pdf
<http://or-zse.hu/targyak/ujud/judaisztika1-bev-vallastud1.htm>
- Biró Tamás: birot@or-zse.hu, birot@birot.hu
<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>
- Fogadóóra: emailés bejelentkezéssel.
- Pótórák: *ha szükséges lesz elmaradó órák miatt.*

Hogyan kutassuk a vallást?

A vallás mint *komplex rendszer*

Mi a vallás?

A vallás mint egyéni élmény,
személyes érzés, érzelem

A vallás mint
szabályrendszer

A vallás mint
intézményrendszer

*A vallás
mint erkölcs*

*A vallás mint
társadalmi kohéziós erő*

Isten?
Felsőbb
erő?

A
vallás mint
dogmák
rendszere

A vallás mint
családi hagyomány

**A VALLÁS
MINT HIT**

*A vallás mint
pszichológiai támasz*

A vallás mint identitásforma

A vallás mint
világmagyarázat

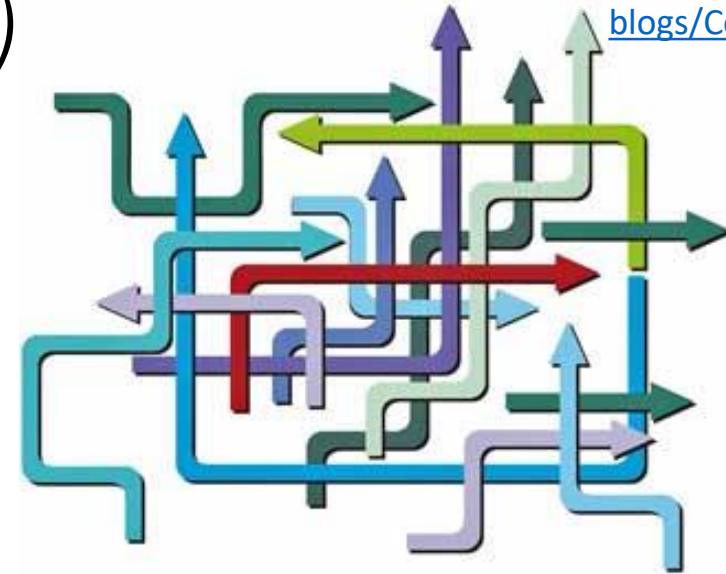
A vallás mint rítus

A vallás mint
szokásrendszer

A vallás mint
életvitel

A kurzus céljai *(ismétlés)*

- A laikus vallásfogalomtól eljutni a vallás komplexitásának megértéséig.
→ a vallás mint **komplex rendszer**

- A vallás tudományos kutatásának alapfogalmai, valamint
- különböző szemléletmódok:

módszertani sokszínűség

→ a vallás mint **történelmi** jelenség

→ a vallás mint **társadalmi** jelenség

→ a vallás mint **pszichológiai** jelenség

→ a vallás mint **biológiai** jelenség

A vallás mint rendszer *(ismétlés, de még sokszor lesz)*

- **Gondolati elemek:** fogalmak (p. Isten, démon, messiás, megváltás, bűn...), narratívák (pl. mítoszok), előírások (pl. törvények), a világban zajló eseményeket értelmező rendszer, etikai normák, várakozások (pl. jutalom és büntetés) stb.
- **Viselkedés:** rítusok, kötelező és tiltott tevékenységek, megváltozott tudatállapotok...
- **Fizikai valóság:** szakrális tárgyak, szakrális épületek, zene, képzőművészet...
- **Intézmények:** egyházi szervezet, vallási specialisták (papok, sámánok, tanítók...)
- + **Külső környezet:** adott társadalom, valamint az azt körülvevő más kultúrák, stb., amelybe a vallás rendszere be van ágyazva.

A vallás mint komplex rendszer

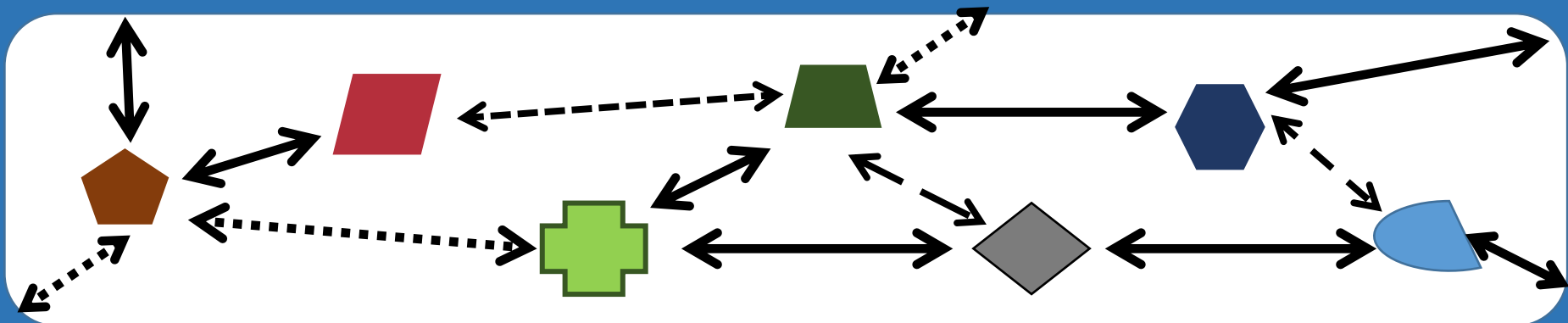
(ismétlés)

• **Gondolati elemek, viselkedés, fizikai valóság, intézmények...**

+ **Külső környezet:** adott társadalom, valamint az azt körülvevő más kultúrák, stb.

Rendszer: nem csak sok-sok **elem összessége**,
hanem ezek az elemek egymással komplex **kölcsönhatásban** is vannak.

Környezet (társadalmi környezet, biológiai környezet...), amelybe beágyazva

ha az egyik
elem elmozdul,
a többi is
elmozdítja
magával

+ Mindez **dinamikus rendszer:** időben változik, fejlődik, átalakul, szakad...

A vallás mint rendszer

- **Gondolati elemek, viselkedés, fizikai valóság, intézmények...**
- + **Külső környezet:** adott társadalom + biológiai és fizikai környezet/adottságok
+ az adott társadalmat körülvevő más kultúrák + stb.
- + Mindez **dinamikus rendszer:**
időben változik, fejlődik, átalakul, szakad...

A rendszer leírható *szinkrón* [„pillanatfelvétel”] vagy *diakrón* [„film”] módon:

szinkrón: adott időpontra vonatkozik („*itt és most*”; „*ott és akkor*”).

diakrón: az időbeli változással foglalkozik.

Vallástörténet

Opcionális feladat erre a hétre

1. Gyűjtsenek példákat „komplex rendszerekre”.

(A komplex rendszer fogalmát nem definiáltuk egzakt módon. Most a cél: „ráérzésre”.)

2. Miben hasonlítanak, és miben nem hasonlítanak a példák a vallásra?

Email: birot@or-zse.hu hétfő este 20 óráig.

Jutalom: +1 pont a záródolgozatban, valamint

könnyebb tanulni ezt az absztrakt tárgyat (ami szintén pontokat jelent).

Beérkezett válaszok

- társadalmak
- az emberi agy
- számítógépek

Bármilyen olyan rendszer, mi képes magától működni és szabályozza önmagát.

Az emberi szervezet

Alapvetően sejtekből áll, melyek kölcsönhatásban vannak egymással. A sejteken belül is megfigyelhetünk egyfajta rendszert a sejtalkotók között. A sejten belüli és a sejten kívüli történéseket a sejthártya választja el, illetve köti össze. A sejtek szövetet alkotnak, a szövetek szerveket, a szervek szervrendszerekbe rendeződnek, melyek úgyszintén hatással vannak egymásra, és ez az egész együttesen alkotja a szervezetet. Talán ez a legkomplexebb komplex rendszer, hiszen több szinten is komplex rendszerek alkotják.

Beérkezett válaszok

család

hasonlóság a valláshoz:

- ugyanúgy emberek alkotják
- megjelenik benne a hierarchia
- ugyanúgy lehet normaképző

különbözik a vallástól:

- tagjai szorosabb (többnyire vérségi) kapcsolatban állnak egymással
- nehezebb a ki- és belépés a rendszerbe
- könnyebben reagál külső változásokra

egy cég

hasonlóság a valláshoz:

- ugyanúgy emberek alkotják
- jellemző rá a hierarchia

különbözik a vallástól:

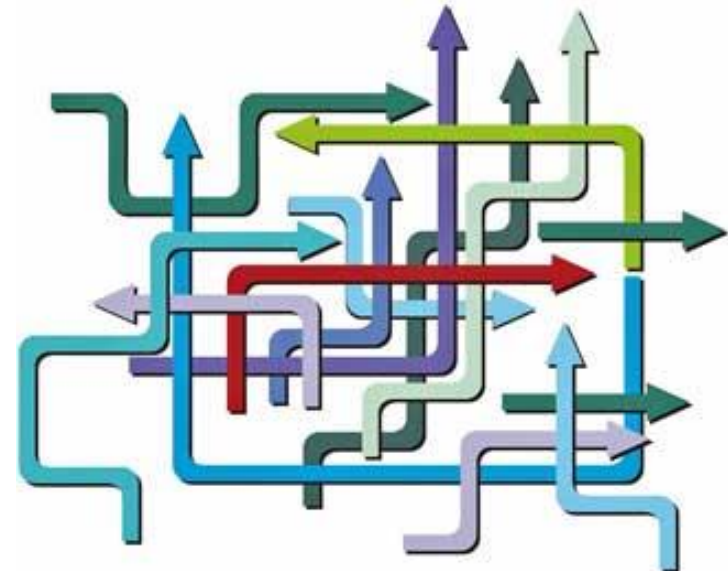
- könnyebben reagál külső változásokra
- tagjait gazdasági érdek tartja össze
- könnyű a ki- és belépés a rendszerbe
- jellemzően nem normaképző (bár újabban van rá példa)

Beérkezett válaszok

1. „Komplex rendszernek tekintünk minden rendszert, amelyet egyidejűleg több tulajdonság alapján minősítünk.” (*Komplexitáselmélet a közgazdaságtanban, Dr. Karajz Sándor, Tóth Zoltán, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2011.*)
2. „A komplex rendszerek egy új, fiatal tudományterület, ami azt kutatja, hogy egy rendszer részei hogyan hozzák létre az egész rendszer együttes, kollektív viselkedését és a rendszer hogyan hat kölcsön a környezetével.” (*ELTE TTK Fizikai Intézet <https://physics.elte.hu/content/komplex-rendszerek-fizikaja-tanszek.t.1248?m=682>*)
3. „A természetes és tervezett rendszerek nagy része úgynevezett komplex rendszer, és funkciója rendszer-szintű, emergens tulajdonság. Az ilyen rendszerek külső irányításának (modulálásának) is a rendszer egészét kell figyelembe vennie. Segít a komplex rendszerek megértésében, ha hálózatként ábrázoljuk őket, amelyben a rendszer elemei csomópontokká válnak és a köztük levő kölcsönhatások élékké.” (*Dr. Albert Réka, a Pennsylvania State University professzora „Komplex rendszerek irányítása*

Komplex rendszerek

- Komplikált (de nem komplex)
 - Sok komponens
 - Lineáris kölcsönhatás + sorban egymás után
 - Egyszerű, áttekinthető viselkedés
 - ...
- Komplex:
 - Sok komponens
 - Komponensek komplex módon hatnak kölcsön
 - A rendszer viselkedése nem magától értetődő
 - ...

A képek forrása: http://www.citisoft.com/web_images/blogs/Complex-System-Gut.jpg , http://media.tumblr.com/tumblr_lyoylcXdWK1qapwlw.jpg

Óraszerkezet, mint komplikált, de nem komplex rendszer ötlete: Kertész János

Komplex rendszerek

- A vallás, mint „komplex rendszer”: pl.
 - A **világkép** elemei (például istenek, démonok...) és a történeti **narratívák** (pl. mítoszok) adják egyes **rítusok** „értelmét”, magyarázatát.
 - Etikai **normák** és vallási **törvények** eredetéről szóló **narratívák**.
 - **Szagrális tárgyak** **rítusok**ban betöltött szerepe.
 - **Szagrális művészetek** a mitológiai **narratívák**ból veszik a tárgyukat.
 - **A vallási specialisták** (papok, sámánok, stb.) beavatási **rítusai**.
 - **A vallási specialisták**, mint a **normák** és vallási **törvények** szakemberei.

Hogyan kutassuk a vallást?

Hogyan ne kutassuk a vallást?

Vallástudomány \neq vallással foglalkozó tudomány

Vallástudomány \neq vallásos tudomány

Vallástudomány? Vallástudományok?

Vallással foglalkozó tudományok:

- Hittan, hittudomány, teológia...
 - Egyes vallások ismerete (tárgyi tudás róluk)
 - Vallástörténet, összehasonlító vallástudomány
-
- Történelemtudomány: *pl. egyháztörténet, eszmetörténet, stb.*
 - Régészet: *pl. egy rómaikori szentély kiásása*
 - Szociológia *(gyakran kvantitatív, adott kérdést operacionalizál)*
 - Antropológia, néprajz *(terepmunka, résztvevő megfigyelés, kvalitatív, holisztikus)*
 - Pszichológia, neurológia, számítógépes modellezés...

Mi *nem* a vallástudomány?

- Teológia: valamely vallás alapvetéseiből indul ki.
- Vallásfilozófia: ha nem is valamely vallás alapidogmáiból, de valamely valláshoz közelálló fogalmi rendszerből indul ki (pl. „létezik Isten”).

Ezzel szemben:

- A vallástudomány **agnosztikus**: nem állít semmit Isten létéről.
- Kutatásának a tárgya a vallás, azaz a vallásos ember, vallásos közösség.
- Empirikus adatokból indul ki, például:
 - megfigyelhető viselkedés (pl. rítusok); interjúalanyok állításai; kéziratban vagy nyomtatásban olvasható szövegek; kiásott régészeti leletek; stb.

Vallástudomány és teológia: mi a különbség és hol a határ?

Vallástudomány	Teológia
Kutatásának a tárgya a vallás, ill. a vallásos ember/közösség .	Kutatásának a tárgya Isten, ill. bármi (vallás, <i>valamint</i> fizika [kozmológia], biológia [fajok eredete], etika...)
Nem teológiai kérdéseket is feltesz (pl. templomlátogatók száma, vallás evolúciós eredete)	Nem vall. tudományi kérdéseket is feltesz (pl. Isten léte, etikai kérdések, a világ és a fajok eredete)
Kutatásának a módszertana: a bölcsész- és társadalomtudományok „játékszabályai”.	Kutatásának a módszertana valamely vallási hagyomány „játékszabályait” követi.
A kutató <u>kívülről</u> tekint kutatása tárgyára. A kutató <u>tetszőleges számú</u> vallást kutathat. A kutató <u>nem minősítheti</u> kutatása tárgyát.	A kutató <u>azonosul</u> kutatása tárgyával. A kutató <u>csak saját</u> vallását kutathatja. A kutató <u>minősíti</u> kutatása tárgyát.

The image shows a YouTube video player interface. At the top, the text "RELIGION FOR BREAKFAST" is displayed in a stylized font. Below this, a collage of images includes an open book, a red dragon-like sculpture, a mosque with a golden dome, and a cartoon character of a man in a suit and glasses. The video title "Religion 101" is centered below the collage. The video player controls at the bottom show a progress bar at 0:55 / 6:44 and various icons for play, volume, and settings. Below the video player, the text "What is the Difference Between Theology and Religious Studies?" is displayed.

RELIGION
FOR
BREAKFAST

Religion 101

0:55 / 6:44

What is the Difference Between Theology and Religious Studies?

What is the Difference Between Theology and Religious Studies?

https://www.youtube.com/watch?v=O6_ARMEhk5A

MAGYAR NARANCS

ELŐFIZETÉS

HETILAP VÁLASZTÁS VÉLEMÉNY POLITIKA KULTÚRA ÉLET+MÓD TÁMOGATÁS

Zsidó vallástudomány: nyilvánvaló elnevezés vagy fából vaskarika?

BIRÓ TAMÁS | 2019.01.21 17:52 | JÓ EZ NEKÜNK?

Az elmúlt időszakban számos helyen merült fel az a kérdés, hogy létezik-e „zsidó vallástudomány”? Ha igen, mit is jelent? Ha félreérthető az elnevezés, akkor mi lenne a szerencsésebb terminológia?

Természetesen nem beszélünk a 21. században zsidó csillagászatról vagy buddhista geológiáról. A középkorban még volt értelme ezeknek a kifejezéseknek: a rabbik által művelt csillagászat motivációja, jellege, nyelve, fogadtatása (és esetleg néhány alapfeltevése is) eltérhetett a kortárs muszlim és keresztény csillagászatétól. Más volt a tudomány helye és megítélése a zsidó társadalomban, vallásban, kultúrában, mint más vallásokban és közösségekben. A *zsidó csillagászat* kifejezésben a jelző egyaránt vonatkozik a kutató személyére és a kutatás szemléletére és társadalmi kontextusára is.

A modern korban már legfeljebb a zsidó származású csillagászok hozzájárulásáról

KÜLPOL
Az amerikaiak bezárják a nagykövetségüket Kijevben
A diplomáciai szolgálat a fővárosból a lengyel határ melletti Lvivbe költözik.

PUBLICISZTIKA
Bernard Guetta: Ankara, Moszkva és Peking nem olyan erősek, mint amilyenek mutatják magukat
Putyin, Hszi Csin-ping és Erdoğan rengeteg belpolitikai problémával küzd.

AJÁNLOM

f

✉

Biró Tamás, Zsidó vallástudomány: Nyilvánvaló elnevezés vagy fából vaskarika?

magyarnarancs.hu, *Jó Ez Nekünk?* blog, 2019. 01. 21.

https://magyarnarancs.hu/jo_nekunk/zsido-vallastudomany-nyilvanvalo-elnevezes-vagy-fabol-vaskarika-116627

A vallástudomány:

- A vallástudomány **agnosztikus** (nem állít semmit Isten létéről).

(Lásd a következő diát is.)

- Kutatásának a tárgya

	<u>a</u> vallás,	avagy <u>egy</u> es vallások,
avagy	<u>egy</u> es vallási jelenségek,	avagy <u>egy</u> es vallások <u>egy</u> es jelenségei.

- Ezeket előbb (1) leírja, majd (2) értelmezi és/vagy magyarázza.
- De értékítéleteket (*igaz/hamis, jó/rossz, hasznos/haszontalan*) nem mond róluk.

A vallástudomány:

- A vallástudomány **agnosztikus** (nem állít semmit Isten létéről).

(Lásd a következő diát is.)

Egyes vallások egyes jelenségeit figyelhetjük meg. Azokról általánosíthatunk egyes vallásokra általában, ill. egyes jelenségekre általában. Majd onnan általánosíthatunk „a” vallásra, általában. Vö. még a beadandó feladatokkal a félév során.

- Kutatásának a tárgya

a vallás,

avagy egyes vallások,

avagy

egyes vallási jelenségek,

avagy egyes vallások egyes jelenségei.

- Ezeket előbb (1) leírja, majd (2) értelmezi és/vagy magyarázza.
- De értékítéleteket (*igaz/hamis, jó/rossz, hasznos/haszontalan*) nem mond róluk.

(Egy lábjegyzet)

- Teista: állítja Isten létét
- Ateista: állítja Isten nem létét vagy tagadja Isten létét

Egy állításhoz meg kell határoznom azt a fogalmat, amelyre vonatkozóan állítást teszek. Ha más állítását cáfolom, elég az állítás logikai hibáira rámutatni.

*európai / nyugati
judeo-keresztény
kontextusban!*

- Agnosztikus: („nem tud ”) nem állítja egyiket sem, nem foglal állást abban a kérdésben, hogy létezik-e Isten.

1.   nem tudja, vagy
2. Egyáltalán nem tudható.

Gyakran: nem is tartja fontosnak a kérdés eldöntését.

A vall studománynak sem feladata eldöntenie, mely vallásnak van igaza, kutatása szempontjából érdektelen, hogy [a judeo-keresztény] Isten létezik-e.

Mi *nem* a vallástudomány? (folytatás)

A „vallásos tudomány” szintén nem vallástudomány, úgymint:

- Egyes vallások, vagy egyes vallási tételek tudományos igazolása.
- Tudományos és filozófiai kérdések (pl. evolúció, történelem, etika) vallásos alapokon történő kutatása.
- Valláskritika: egyes vallások, vagy egyes vallási tételek tudományos alapon történő cáfolata (vagy cáfolat megkísérlése).

(Megj.: a valláskritika egyes képviselői részei a vallástudomány történetének.)

A vallástudomány agnosztikus. Avagy, mondják sokan, „világnézetileg semleges”.

Lehet a vallástudomány világnézetileg semleges?

- Attól függ, mit értünk „világnézeti semlegesség” alatt.
- A valláskutató nem lehet elfogult egyik vallás irányában sem.
- A valláskutató, kutatása során (*megj.: magánemberként – más kérdés*), nem fogadja el egyik vallás alapaxiómáit sem.
- A valláskutató, kutatása során, mégis elfogad bizonyos alapaxiómákat:
 - „A” tudomány általánosan elfogadott alapaxiómáit: például matematikai-statisztikai összefüggések, logikai következtetési szabályok, Occam borotvája...
 - A vallástudomány és társtudományai alapaxiómáit: kizárólag kritikusan megvizsgált, független forrásokra támaszkodunk, csodák létét megkérdőjelezzük, stb.
 - Adott iskola alapaxiómáit (pl. a posztmodern, marxista, freudiánus, evolúciós pszichológiai stb. megközelítések fogalmi rendszerét – *ki-ki a maga döntése szerint*).

Lehet a vallástudomány világnézetileg semleges? (folyt.)

- A jó valláskutatóról a munkái alapján nem lehet eldönteni, hogy vallásos-e, (ill. mely vallásban hisz). Ugyanis:

1. Adatokat gyűjt (terepmunka, forrásolvasás, másodlagos irodalom, kísérletek, stb.)
2. Az adatait a társadalomtudományok, bölcsészettudományok, természettudományok „játékszabályai” szerint értelmezi / magyarázza.
3. Az eredményeket objektív stílusban leírja.

*Részben ezen az órán,
részben a következő
évek során
folyamatosan fogják
elsajátítani.*

- Valóban elérhető a tökéletes objektivitás?

Sokan megkérdőjelezik: ld. a következő órán.

- Ennek ellenére törekedhetünk a minél objektívebb kutatásra, például ha reflektálunk önmagunkra, a ránk ható szubjektív tényezőkre.

A kutató egyes számú alapszabálya:

***Ha valamit nem tudsz bizonyítani,
mondd inkább azt, hogy nem tudod.***

Angolul „understatement”:
kevesebbet mondani, mint
amennyit tudnék, szeretnék mondani.

1. Nem ciki valamit nem tudni.
2. Cikibb valamit rosszul tudni.
3. A legcikibb ragaszkodni egy téves állításhoz.

*Ne keverjük bele a hipotéziseinket,
feltételezéseinket, véleményünket
(még ha tudunk is mellettük érvelni,
azokat valószínűsíteni) a szigorúan
bizonyítható tények közé!*

*Persze nagyon fontos a hipotéziseink
mérlegelése, a pro és kontra érvek
felsorakoztatása, a valószínűbb és a
kevésbé valószínű feltételezések
elkülönítése is.*

Elsődleges (primer) adatok ↔ rekonstrukció

Tudományos eredmények lehetséges prezentálási formái:

- Kizárólag a feltárt adatok bemutatása
*szárazon, **ismert** tényekhez ragaszkodva.*
- Tények + különböző feltételezések
*lehetséges hipotézisek mérlegelése, a bizonyítható adatoktól **élesen** elválasztva.*
- Feltárt adatok + egyfajta kiegészítés
tények kiegészítve „educated guess”-szel.
- „Írói fantázia”, adatokból kiindulva
„történelmi regény” (pl. Egri csillagok).

A visegrádi fellegrád lovagterme: középkori kőfal és **modern téglák**.
Forrás: <http://www.visegrad.hu/content/visegrad//9/fellegrád-lovagterem.jpg>

A vallástudomány haszna:

gyakorlati haszon és elméleti haszon

A vallástudomány elméleti haszna

- Saját vallásunk / egyes vallások megértése.
 - A vallás, mint jelenség, megértése általában.
- } *A vallás megértése mint cél*
- Saját / egyes korok, kultúrák, társadalmak megértése.
 - A kultúra, társadalom, emberi természet megértése általában.
- } *A vallás megértése mint eszköz*

A vallás

(„Általános”) valláskutatás

vs. egyes vallások

vs. (egyes) vallások kutatása

A vallástudomány gyakorlati haszna

- A vallásos kulturális örökség ápolása, muzeológia, emlékezetkultúra, stb.
- A hittanoktatás módszertana.
- A vallással kapcsolatos laikus vélemények, szenzációt kereső médiahírek, társadalmi előítéletek ellensúlyozása – árnyalt és komplex kép segítségével.
- Hozzájárulás a vallások (kultúrák) közti párbeszédhez, valamint konfliktusok megoldásához:
 - tudományos módszereken alapuló analízissel,
 - múltbeli és távoli analógiák tanulságai révén.

Opcionális feladat a következő alkalomra

1. Fogalmazzanak meg kutatási kérdéseket a **focit** kutató tudomány számára, amelyek (1) történeti, (2) társadalomtudományi, (3) pszichológiai, (4) biológiai, (5) fizikai vagy egyéb jellegűek. Legyenek kreatívak!

Email: birot@or-zse.hu a következő óra előtti hétfő este 20 óráig.

Jutalom: +1 pont a záródolgozatban, valamint

könnyebb tanulni ezt az absztrakt tárgyat (*ami szintén pontokat jelent*).

Viszlát következő alkalommal!